

temes-3)

ENRIC PUJOL I CASADEMONT. Institut d'Estudis Catalans

EL CAS DE FIGUERES. ENTRE PERPINYÀ I GIRONA

El nom de Figueres es convertí, ja des de la segona meitat del segle XIX, en sinònim d'una població republicana, dinàmica, cosmopolita i avançada en l'àmbit de les idees i de les arts. I al segle següent, aquesta imatge es consolidà i arribà a tenir una dimensió que anà molt més enllà de les terres catalanes.

Existeix una base estructural, de caràcter econòmic i de situació geogràfica que podria explicar en part aquest prestigi tan positiu, però que no explica tota sola la dimensió adquirida. Es tracta d'una elaboració intel·lectual, d'un «mite», construït en la contemporaneïtat i d'autoria col·lectiva (per bé que hi ha noms rellevants de la intel·lectualitat catalana que hi tingueren un paper decisiu).¹ Històricament té, sens dubte, un fonament en el republicanisme hegemònic a la ciutat, però ràpidament passà a ser un mite compartit més enllà d'aquest corrent polític, fins al punt de ser absolutament interioritzat per la ciutadania mateixa.

La situació geogràfica privilegiada i la vitalitat econòmica convertiren Figueres en un nucli urbà puixant durant la segona meitat del segle XIX, quan passà de 7.252 habitants (1830) a 10.370 (1857). Aleshores ja no tenia res a veure amb el petit poble que fou durant l'edat mitjana, sotmès a la puixança d'altres poblacions de la comarca com Castelló d'Empúries, Peralada o Besalú. En aquesta desclosa figuerenca, el final de segle XVII i el XVIII foren moments decisius.

A la primera meitat del vuit-cents, junt amb la puixança econòmica, ja emergí la figura d'Abdó Terrades (1812-1856), pioner del republicanisme català, que fou escollit alcalde de la ciutat el 1842 i el 1854 (tot i que no va poder exercir el càrrec, excepte per un període molt limitat), cosa que convertí la ciutat en un referent per al re-

publicanisme català, aleshores incipient. Malgrat el desenvolupament econòmic, Figueres encara no tenia la categoria oficial de «ciutat» i no se li va concedir fins al 1875, gràcies al paper que tingué contra els carlins i el creixement experimentat per la indústria i el comerç.

En la lògica de conflicte d'aquells anys, Figueres era el revers d'una altra població pròxima, Olot, equiparada, en l'imaginari col·lectiu, amb una capital dels carlins. Els valors

figuerencs foren, doncs, els oposats a la noció de tradicionalisme pròpia del carlisme.

El darrer terç del XIX la ciutat patí un cert estancament, tot i que veié reforçada la capitalitat el 1877 amb l'arribada del ferrocarril, que la convertí en un gran centre de distribució i recepció de mercaderies i de gent. Amb l'inici del segle XX, experimentà una nova puixança durant l'etapa 1900-1936, per tornar a estancar-se després, entre 1940 i 1960, a causa de les seqüeles de la Guerra Civil i del caràcter autàrquic de la dictadura franquista.

En l'anàlisi dels factors de desenvolupament, com és ara la seva condició de capital comarcal, important nus de comunicacions i centre de serveis potent, cal afegir-hi la proximitat amb la República francesa. No era aquesta una circumstància «natural», sinó derivada del Tractat dels Pirineus (1659), pel qual els comtats de Rosselló i Cerdanya (l'actual Catalunya del Nord) passaren al rei de França. Arran del

tractat, Perpinyà restà sota domini francès. Cal recordar que la capital del Rosselló era en aquells moments la segona ciutat en importància de tot el Principat. I cal remarcar una cosa potser no tan coneguda: que hauria ocupat aquesta mateixa posició fins a les primeres dècades del segle XX. Així,

Detall del monument a Narcís Monturiol (1918), obra d'Enric Casanovas, situat a la Rambla de Figueres.

Foto: Marcel Dalmau.

el 1930 tenia 74.000 habitants, gairebé el doble que Sabadell, que era, en aquesta banda de l'Albera, la ciutat més poblada després de Barcelona.

La frontera aleshores no era impermeable i les relacions entre Figueres, Perpinyà i la Catalunya del Nord foren intenses i fructíferes. La capital del Rosselló es va poder beneficiar de la condició de gran potència que tingué la República francesa durant l'etapa contemporània. I, en gran part, Figueres entrà a l'òrbita de Perpinyà (pràcticament fins a l'esclat de la Guerra Civil del 1936-39). Això explica l'entrada i l'arrelament d'idees republicanes, lliurepensadores (els enterraments civils proliferaren ja des de finals del XIX) i de la francmaçoneria (fou a partir d'una lògia que s'erigí la principal entitat associativa, el Casino Menestral figuerenc). I junt amb les idees, hi hagué la introducció de moltes innovacions tecnològiques: des de la bicicleta fins a l'automòbil, passant pel cinema i les primeres bombetes elèctriques.

Aquesta influència es deixà sentir fins i tot en els cafès de la ciutat, situats a la Rambla, que imitaven els de París. Pot semblar una cosa anecdòtica, però no va ser el pensador George Steiner que va dir «Europa està feta de cafès»?² Doncs bé, Figueres presumia aleshores de ser una ciutat europea i cosmopolita, i els seus cafès n'eren una prova per als visitants.

Els republicans figuerencs tingueren majories municipals des de finals del XIX, per bé que no podien tenir l'alcaldia perquè era de nominació directa del governador civil. No fou fins al 1899 que va ser elegit Joan M. Bofill, en unes eleccions en què els republicans federals obtingueren 17 regidors dels 18 en joc. A partir d'aquell moment i fins a la dictadura de Primo de Rivera, el 1923, tots els alcaldes van ser republicans catalanistes. Amb l'adveniment de la República del 1931, fou escollit Marià Pujolà (ERC), que ja ho havia estat durant l'etapa 1914-1920 i, a part de la interrupció del 1934-35, tornà a ser-ho arran del triomf d'esquerres del 1936.

Per als republicans catalanistes d'esquerres, Figueres havia de ser una ciutat modelica, la prefiguració de la República que havia de venir. Crearen un centre urbà potent, amb voca-

ció de capital. Convertiren la Rambla en el cor de la ciutat i construïren un edifici municipal que evidenciava la preeminència del poder civil per damunt del religiós. La cultura i l'educació es convertiren en una qüestió de primer ordre, amb equipaments públics com el Teatre Municipal i d'altres de privats com el Teatre El Jardí o la Sala Edison, i amb un tramut associatiu afí molt ben travat, amb el Casino Menestral figuerenc i la Societat Coral Erato.

També vetllaren per aspectes simbòlics i per construir un imaginari de ciutat adaptat als seus ideals polítics. En aquest sentit, despuntà la figura de Josep Puig Pujades (1882-1949),

líder i ideòleg del grup.³ Ell fou qui convertí Narcís Monturiol en una figura mítica de dimensió nacional.⁴ Va escriure la biografia de l'inventor i impulsà la construcció del monument que hi ha a la Rambla, obra de l'escultor Enric Casanoves. Així mateix impulsà la revista *Empordà Federal*, clau per difondre el seu projecte ciutadà. I encara estimulà membres de generacions més joves per tal que difonguessin i reformulessin la imatge de la ciutat; entre ells destaquen Salvador Dalí (1904-1989) i Alexandre Deulofeu (1903-1978).

El primer va establir de ben jove una profunda amistat amb Puig Pujades i, malgrat tots els seus canvis polítics i vitals, sempre es mantingué fidel a la imatge de ciutat que aquí considerem; de fet, es convertí en el seu gran difusor a escala internacional. En aquest sentit, la seva famosíssima *Vida secreta de Salvador Dalí* (1942), en la primera part, constitueix l'apologia màxima de la ciutat ideal. Deulofeu, ara conegut per la seva teoria sobre la «matemàtica de la història», formà part de l'equip de la revista dels republicans i féu d'orientador intel·lectual del grup.

Podríem aportar altres noms que ajudaren a la construcció i reformulació

del mite en diferents etapes. Alguns de ben importants no eren del grup republicà, cosa que no ha de sorprendre, ja que el mite acabà per ser hegemònic i fou assumit per altres corrents ideològics i socials, fins i tot per aquells enfrontats a l'ideari republicà. Aquest és el cas de personalitats com l'autor de la *Balada del sabater d'Ordis* (1954), el poeta Carles Fages de Climent (pertanyent a sectors més tradicionalistes i

Monument als drets dels pobles (1919), obra de Frederic Marès. Inicialment s'ubicà al començament de la pujada del castell. Ara és a la carretera general. Foto Sandra Genís.

temes-3) (pat

conservadors), o l'escriptor Josep Pla, que foren cabdals per a la recomposició del mite figuerenc a partir del final de la Guerra Civil.

En contrast amb Perpinyà i la mateixa Figueres, la Girona de finals del segle XIX i de principis del XX no era sinó vista com una capital administrativa, funcional, clerical, gens dinàmica comercialment, tradicional i molt tancada socialment. I aquesta no era només la imatge que en podien tenir els figuerencs, els empordanesos i els rossellonesos, sinó que també era la que en tenien els mateixos gironins. O almenys aquells sectors que aspiraven a una regeneració de la ciutat. De fet Jordi Castellanos va explicar que fou un grup d'intel·lectuals modernistes els que crearen el mite negatiu de «Girona-la-morta», a imitació de la novel·la de Georges Rodenbach *Bruges-la-morte* (1892), per tal de cercar una reacció ciutadana.⁵ Seguidament, els noucentistes gironins, com ha apuntat Narcís Selles, abandonaren la dimensió crítica de la imatge negativa i optaren per una mirada més lírica que cercava passatges lluminosos, zones urbanes harmonioses, espais domèstics...⁶ «La ciutat rònega i adusta era vista com l'embolcall d'una realitat subjacent viva i fulgurant», conclou Selles.

A l'etapa republicana, a Girona es recuperà la voluntat regeneracionista dels modernistes i, en certs aspectes, s'incorporaren elements d'avantguarda, so-

bretot visibles en l'arquitectura, on s'aplicaren els plantejaments racionalistes del GATPAC. El franquisme, en aquest

aspecte, fou un retrocés molt evident i reaparegué la imatge d'una Girona capellanesca, militar i burocràtica, que es mantingué fins cap a finals del règim.

Encara durant els anys cinquanta i seixanta es deia que Figueres semblava més ciutat que no Girona. S'havia començat a superar el tancament fronterer del primer franquisme i a la capital empordanesa (i arreu de l'Empordà) començaven a arribar els turistes. Girona encara mantenia la imatge d'una ciutat «grisa i negra». Aquest terme fou utilitzat precisament pel moviment democràtic gironí per denunciar el pes que havia tingut el franquisme en la devaluació de les potencialitats de la ciutat de preguerra. Fou, altre cop, un revulsiu per intentar canviar la situació, cosa que s'aconseguí plenament després del final de la dictadura. Per la seva banda, Figueres, a partir del final del franquisme, inicià una etapa de davallada que finalment afectà la imatge de la ciutat. No va poder restablir la seva fructífera relació amb Perpinyà i la Catalunya del Nord, ni va poder fer front a la puixança gironina (estimulada, cal dir-ho, per la supervi-

vència de l'estructura provincial). Fou el principi de la fi del mite figuerenc. ■

Projecte de nou ajuntament (1934). L'edifici es construí aleshores, però sense la torre projectada. Biblioteca Carles Fages de Climent (Figueres).

Notes

1. Enric PUJOL, «Iniciació al mite de Figueres», en Òscar JANÉ i Xavier SERRA (eds.), *Ultralocalisme. D'allò local a l'universal*, Catarroja-Figueres-Perpinyà: Ed. Afers, 2013, p. 17-27.
2. George STEINER, *La idea d'Europa*, Barcelona: Arcàdia, 2004.
3. Anna TEIXIDOR, *Josep Puig Pujades (1883-1949). Cervell i paraula del catalanisme republicà*, Figueres: Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 2017.

4. Enric PUJOL, «Josep Puig Pujades i el mite Monturiol», en Antoni ROCA (coord.), *Narcís Monturiol, Entre utopia i realitat*, vol I, Figueres: Museu de l'Empordà, 2009.

5. Jordi CASTELLANOS, «Girona-la-morta: els ressons d'un mite», en *Literatura, vides, ciutats*, Barcelona: Ed. 62, 1997, p. 111-136.
6. Narcís SELLES, «Imatges de Girona. Usos i estratagemes representacionals», *Dard*, núm. 1 (juny), Girona: Fundació Espais, 2001.